

TEFRİKADAN TERKİBE YENİ TURAN ROMANINDA OKSİDENTALİST SÖYLEM

Ali KARAHAN*

Öz: Doğu'nun Batı'yı algılama biçimi ve Batı üzerine ürettiği düşünceler bütünü olarak da tanımlanabilen oksidentalizm, Batılı olamı tartışmak, karşılaştırmak ve serimlemektir. Aynı çizgide ortak açılımlarla ilerlemeyen kavram, Batı'yı bilgi ve deneyim sabası olarak yorumlamaya dayanır. Bu, Batı düşmanlığından uzak bir terkibe ve eleştiriyi göz ardı etmeyen bir öğrenme isteğine bağlanabilir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki siyasi ve toplumsal ortamın yansımalarını içeren Yeni Turan, çağdaşlaşma gayreti güden Osmanlı'da Turancılığa, ademimerkeziyetçiliğe ve Batı'ya dair tartışmalara eğülen kurgusuyla 1912 yılında yayımlanır. Bu çalışmada, Yeni Turan romanı oksidentalizm kavramı üzerinden okunacak ve yazarın kurgu içerisine yedirdiği Doğu ve Batı arasındaki ayrılık yerine uyumu ve faydalanmayı gözeten oksidentalist söylem biçimi çözümlenecektir.

Anahtar Sözcükler: Halide Edib Advar, Yeni Turan, oksidentalizm, Doğu-Batı.

From Decomposition to Combining: Occidental Discourse in the Yeni Turan Novel

Abstract: Occidentalism, which can also be defined as the way that the East perceives the West and the ideas it produces on the West, is to discuss, compare and present the Western. Progressed with common expansions in the same line, the concept is based on the interpretation of the West as a field of knowledge and experience. This can be ascribed to a combination away from anti-Western hostility and a willingness to learn that does not ignore criticism. Containing the reflections of the political and social environment after the proclamation of Constitutional the Second, Yeni Turan was published in 1912 with its fiction focusing on discussions about Turanism, decentralization and the West in the Ottoman Empire, which was trying to modernize. In this study, the novel Yeni Turan will be read through the concept of occidentalism, and the occidentalist discourse style, which considers not the separation between the East and the West but the harmony and benefit, which the author has absorbed into the fiction, will be analyzed.

Keywords: Halide Edib Advar, Yeni Turan, occidentalism, East-West.

Giriş

Kesin bir tanıma kavuşmamasına, anlamsal içeriğinin farklılıklar göstermesine ve ne şekilde geliştiği tartışmalar yaratmasına rağmen “oksidantalizm”in Fransızca batı anlamına gelen “occident” kelimesinden türediği ve Türkçede batıcılık veya garbiyatçılık (Ahıska, 2005) olarak karşılık bulduğu söylenebilir. Kavramla ilgili pek çok araştırma yapan Hasan Hanefi'ye göre “Oksidentalizm, Doğu'da Batı'yı Batılı olmayan bir dünya görüşünden yola çıkarak geliştirebilecek bir karşı çalışma alanıdır” (2007, s. 81). Esasında Doğu'nun Batı'yı algılama/kavrama biçimi olmasına ve Said'in bir cevap, karşı çıkış veya oryantalizme simetrik bir anlam bütünü olarak görülemeyeceğini bildirmesine (2013, s. 59) rağmen Batı'nın Doğu'yu tanımlama girişimi olan oryantalizmle ilişkisi her zaman dikkat çekmiştir. Doğu olarak

* Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/TÜRKİYE. E-Posta: alikarahan@tarsus.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-5199-7272

isimlendirilen bütünü Batı'yı öğrenme isteği olan oksidentalizm, öteki üzerinde bir yorumlama, açıklama ve bilgi edinme girişimidir. Burada Doğu, öteki konumuna koyduğu Batı'yı tartışmaya açmayı amaçlar.

Oksidentalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı isimli eserde, yazarları Ian Buruma ve Avashai Margalit kavrama daha keskin bir biçimde yaklaşarak “Batı'nın düşmanlarınca insanlık dışı resmedilişidir.” ifadeleriyle tanımlar (2009, s. 12). Bu tanımlamaya göre oksidentalizm, Batı'ya duyulan nefretten neşet eder. Görüldüğü üzere farklı oksidentalizmler veya oksidentalizm tanımları vardır. Çünkü kavram kişilere, algılara ve amaçlara göre içerik olarak ayrı karşılıklarla ifade edilir. Örneğin Abdullah Metin, oksidentalizm kavramını “...Batı üzerine düşünme, Batı tasavvuruna ve tahayyülatına sahip olma, Batı üzerine fikir beyan etme, eser verme ve bilimsel/ya da değil Batı üzerine çalışma yapmayı kapsar” (2013, s. 66) sözleriyle anlamlandırır. Böylece kavrama daha geniş, ılımlı ve akademik bir veçhe kazandırmaktadır. Çünkü Metin'in tanımı Batı hakkında olumlu veya olumsuz öne sürülen her düşüncüyü çevreler. Ahmet Çaycı'nın tanımı ise oksidentalizmi daha çok Doğu'nun Batı üzerinde tahakküm kurma hedefi olarak sunar. Dolayısıyla bunu Batı'nın üstünlüğüne karşı bir çeşit savunma mekanizması kurmak olarak görür (2015, s. 42). Bütün bu tanımlardan anlaşılacağı gibi oksidentalizm kavramının tek ve değişmez bir tanımı yoktur. Çünkü kavram çok yenidir ve birçok araştırmacı tarafından tanımlanmaya devam etmektedir. Bu da kavramın sınırlarını belirlemenin zorluğunu doğurur. Ama bu tanımlardan yola çıkıldığında oksidentalizm, Batı medeniyeti dışında bir medeniyet temayülü gösteren Doğu'nun Batı hakkında çalışmalar yaparak elde ettiği bilgiyi olumlu veya olumsuz ortaya koyarak bir düşünme alanı açmak ve kuramsal bir yaklaşım sunmak olarak görülebilir.

Oksidentalizm kavramının ortaya çıkmasındaki esas etki Batı'nın Doğu karşısındaki üstün konumu olarak düşünülebilir. Çünkü kavram, biraz da Doğu'nun bu konumuna veya Batı'nın onu kendi istediği şekilde konumlandırmasına rahatsızlıktan kaynaklanır ve bir itiraz içerir. Bunu da Batı bilgiyi güç olarak görüp onu Doğu'ya karşı kullandığı için kendi bilgisini üretmekle yapmayı hedefler. Tıpkı Batı'nın oryantalist yaklaşımla Doğu'yu kullanabilir bir bilgi haline dönüştürdüğü gibi Doğu da bunu Batı'ya yapabilir. Belki de bu anlamda oksidentalizm “öteki” olmaktan kurtulma çabasıdır. Ancak bu yolla Doğu ve Batı arasında eşitlik veya denk taraflar olma durumu söz konusu olabilir. Bu açılarından bakıldığında “oryantalizm” ve “oksidantalizm”in etki tepkiye yakın bir süreç barındırdığı ve Batı'nın Doğu'yu kullanılabilir bir nesne olarak tanımlayıp kendini merkeze konumlamasına karşı Doğu'nun nesne olmaktan sıyrılıp özne konumuna geçme isteğinin olduğu söylenebilir. Amaç Batı'yı bilgi nesnesi yaparak fayda nesnesi olmaktan kurtulan Doğu için özgürleşme sağlamaktır.

Bu özgürleşme, Doğu'nun tarihi rolünü yeniden kazanmasıdır ki kendini Doğu ile Batı arasındaki bir rol değişimi ve güç dengesinin tersine çevrilmesine bağlamış vaziyettedir. Nesnelikten özne olmaya yönelik bu hareket, sömürgecilikten kurtulma sürecinin devamı için de hayati önem taşımaktadır (Koçyiğit, 2017, s. 145).

Aynı şekilde Batı'ya teslim olmayı reddetme ve Batı'ya eleştiriler yöneltme, gelenek-modernizm ikiliğine, milliyetçiliklerin ve anti-kolonyalizmin yükselişine götürür. İdeolojik eleştiriler, farklı coğrafyalarda/uygarlıklarda değişse de hedef olan Batı düşünsel odak noktası olarak kalır.

Abdullah Metin, tanımsal ve algısal farklılıkların doğurduğu oksidentalizm eğilimlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Oksidentalizmi, Doğu'nun kendi çıkarları doğrultusunda Batı'yı incelemesi ve bir müdafaa yöntemi olarak ele alan görüşler,
2. Oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak ele alan görüşler,
3. Oksidentalizmi 'nasıl (daha iyi) Batılı olunur' sorusunun cevabını verebilecek bir söylem veya bilim olarak ele alan görüşler (2013, s. 66).

İlk maddede tarif edilen durum Batı'yı Doğu'nun kullanabileceği bir bilgi haline sokmak için daha çok bilimsel çalışmaları içeren incelemeci tutumdur. İkinci maddede sunulan grup ise Batı'ya, Doğu'ya biçtiği sömürge rolü nedeniyle düşmanlık besleyenler olarak düşünülebilir. Üçüncü maddedekiler ise bu kavrama olumlu ve faydacı yaklaşanlardır.

Bir direnişin tezahürü olan oksidentalizm, “Batı-dışı kültürlerin aydınlarının Batı'yla ilgili gözlemlerine, anti-sömürgeci söyleme ve kendi kültürel özelliklerine atıflar üzerinden kalkarak varılan Batı ile ilgili söz yapılarıdır” (Arlı, 2014, s. 62). Bu nedenle de müdafaa savıyla ve bir reaksiyon olarak görülür. Edward Said de kuramın “etkin direniş biçimi” niyeti taşıdığı gerçeğine vurgu yapar (2016, s. 12). Ayrıca bir Doğu sunumunu da içeren oksidentalizm, yeni bir Batı kurgusu/tasarımı ihtiva eder. Bazi düşünürler için oksidentalizmin temelinde ona biçilen gömlek yerine Doğu'nun kendi yerel kıyafetini giyebilme isteği yatar. Batı dışı medeniyetler, yanıltıcı bir benlik taşımaya zorlandıklarından “kendi olmak”lıklarının peşindedirler. Bu nedenle amaçları Doğu ve Batı'dan müteşekkil “özneler arası eşit, müsavi ve akli başında bir ilişki” (Hanefi, 2007, s. 82) kurmaktır.

Tanzimat Fermanıyla başlayan “Batılılaşma” gayreti birçok Türk yazar ve düşünce adamını etkiler ve Batı karşısında bir tutum sahibi olmaya iter. Türk aydınları, Doğu değerlerini ihya etmek ve bu süreçte Batı'yı tamamen inkâr etmek yerine ondan bilgi biçimi olarak yararlanmak ister. Bir çeşit Doğu-Batı sentezi diyebileceğimiz bu tutum, Abdullah Metin'in sınıflandırılması düşünüldüğünde üçüncü gruptakilerin fikirleri doğrultusundadır. Bu görüş özellikle Tanzimat döneminin öne çıkan isimlerinden olan Şinasi'nin “Asya'nın akl-ı pirânesi ile Avrupa'nın bıkır-i fikrini izdivaç ettirmek” veya Namık Kemal'in “Şark ve Garbın fikr-i kemâl ve bıkır-i hayâli” (Parla, 2018, s. 16-17) sözleriyle somutlaşarak daha sonraki nesiller için de nirengi noktası hâline gelir. Böylece oksidentalizmi “medeniyetlerin birdirbir oyununda yeni bir dönem açmaya en elverişli düşünce biçimi” (Savaş, 2021, s. 132) şeklinde yorumlayarak çıkarıcılıktan sıyrılmış bir Batı alımlanışı ve özgün bir çağdaşlaşma hareketinin başlangıcı görmek imkânı vardır.

Halide Edib Adıvar ve “Oksidentalizm”i

Edebiyatın yanı sıra siyaset ve düşünce tarihi açısından da üretken, özgün ve aksiyoner bir kalem olan Halide Edib, 20. yüzyılın en netameli süreçlerinde Türklerin uğradıkları başkalaşıma şahitlik etmiş, Doğu ve Batı medeniyetlerini alımlayan bir kişilikle, bireyi ve düzensizliklerle cebelleşen toplumu deneyimlerinin imbiğinden geçirerek eserlerine damıtmış bir isimdir. İstanbul'da 1884 yılında dünyaya gelen Adıvar, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde İngiliz terbiye yöntemlerine göre yetişir. 1909 ve 1911 yıllarında İngiltere'de bulunur ve onu misafir eden eğitimci Isabel Fry başta olmak üzere birçok aydınla tanışır (Enginün, 1988). Balkan Savaşları sırasında Batı medeniyetinin kendinden olmayana tutumu karşısında Batı'ya dönük düşünceleri değişime uğrar. Özellikle İzmir'in işgalinden sonra Türk Ocakları bünyesinde giriştiği mücadelede Sultanahmet'te Milli Mücadele lehine yaptığı nutukla ünlenir. Savaştan sonra yeni devletin kurucularıyla yaşadığı fikir ayrılıklarından ötürü yurt dışına yerleşen

Adivar, 1939'da Türkiye'ye dönerek İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde kuruculuk görevini üstlenir (Enginün, 2007). Yazarın yaşam öyküsünü oluşturan bu aşamalar, Halide Edib'in Batı medeniyetiyle temasını, alakadar oluşunu ve onun üzerine geliştirdiği düşüncelerini şekillendirir. Batı'nın pragmatist madde algısı, kazanç elde etmek uğruna her girişimi mübah göstererek manevi olguları da sıradanlaştırır. Adivar'a göre maddi kazancın manevi değerlere üstünlüğüyle cephele/medeniyetler arasındaki dengenin bozulması, Batı'ya bir "hastalık" ve yıkılma tehlikesi yaşatmaktadır (2009, s. 33). Edinilen zenginlik uğruna kişiyi yozlaşmaya götüren bencillik ve düşüncelessiz faydacılık, sömürü düzenini doğurarak kaçınılmaz bir gayri medeni durum yaratır. Adivar, maddi gereksinimleri karşılamakla hayatını sürdürmeyeceğini düşündüğü insan için manevi doyunluğu da önemli görür (2009, s. 33). Bütün bunları yok sayan Batı, makineleşme aracılığıyla egemenlik kurma ve ötekiler üzerinde yıpratıcı bir etki yaratma yolunu tutmuştur. Adivar'a göre sömürgeciliği de hızlandıran makineleşme, ilişkileri faydacılık üzerine bina eder. Pozitivist algı, medeniyetler arasında da faydadan gayrısını dikkate almayan bir yaklaşımı ortaya çıkararak dünya savaşlarını doğurur (Saygın, 2015, s. 208; Adivar, 1930, s. 99-90). Ondaki oksidentalist görüşün temelinde sorgulanan ve irdelenen bir Batı vardır. Batı'nın, yarattığı olumsuzlukları da bilerek, düşünceler etrafında inceleyip çözümlenmesi gereken ilkelerini, Doğu için hazırlamak ister.

Adivar oksidentalizmini diğer tanımlamalardan ayıran Batılı bir millet olan İngilizleri örnek olarak ileri sürmesidir. İngilizleri bütün olumlu vasıflarıyla, Batı'yı keşfetmesi ve incelemesi sonucunda vardığı, müreffeh olmanın yolunu bulmuş millet olarak tanıtır. Türk milletinin çağdaşlaşma çabasına hizmet için kurguladığı Turancılık ülküsünü İngilizler örneğinde modelleyen Adivar (1943), milliyetçiliği de dil ve kültür bağıyla kenetlenmiş milletin ortak çıkarlar hedefinde kalkınma gayreti olarak açıklar. Fakat milletin fertleri arasındaki farklılıklar üzerinden yükselen herhangi bir üstünlük-şağalık ikiliğini son derece sakıncalı görür (Enginün, 2007, s. 409-410). Çünkü bir imparatorluk olan Osmanlı, bu durumdan oldukça muzdarip olabilir.

Milletlerarası ilişkiler, Adivar için milli gelişmeyi tetikleyen bir olgudur. Oksidentalizm faydalanma esasına dayanarak Batı'yı tanıma girişimi şeklinde yorumlandığında, Adivar'ın İngilizler üzerinden Batı hakkında ürettiği düşünceler daha anlamlı hâle gelir. Çünkü o, Türk milletinin çağın gereğini yakalama yolundaki yürüyüşüne bir yol haritası olarak, Batı'nın benzer deneyimini öğrenmeyi ve özümsemeyi sunar. Bu da ancak İngilizlerle ilişki kurmakla gerçekleşebilir. Nihayetinde medeniyet, milletlerarası ilişkiler yoluyla aktarılan deneyimin ve edinilen bilginin paylaşılmasına dönük bir öykünme yöntemini içinde barındırır. Adivar, Batılıların Rönesans İtalya'sını misal almasını medeniyetin öykünme yoluyla devralınmasına örnek gösterir (Adivar, 1945). Fakat Türklerin tarih boyunca birçok millete öykündüğünü belirten Adivar, milliliğin her anlamda/alanda taklitten sıyrılmayla ortaya çıktığını düşünür. Bu da ancak kültürel aktarımın akamete uğramadan sürmesiyle mümkündür (Adivar, 1930, s. 18-19). Milli kültür kesintiye uğramadan kopuşsuz bir akış gibi gelecek nesillere miras kalmalıdır.

Batı medeniyetini Amerika ve Avrupa arasında paylaşılmış olarak gören Adivar, Avrupa'nın olumsuz imajının sonucu olarak, Amerika'nın medeniyet temsilcisi vasfı ve "Yeni Batı" niteliğiyle öne çıktığını savunur (2009, s. 47). Ona göre "Amerika'nın kuvveti Anayasa'sının kudsiyetine ve değişmezliğine inanması ve her şeyin üstünde kanunları kontrol eden bir yüksek mahkemenin bulunmasından, ileri gelir" (Enginün,

2007, s. 407). Ama Adıvar oksidentalizminin, Avrupa'nın insanı tek tipleştirici anlayışı ve Amerika'nın menfaat düşkünlüğü nedeniyle, sorgulayıcı ve mesafeyi koruyan bir eğilim gösterdiği unutulmamalıdır (Adıvar, 2017). Onun amacı Batı'nın imrendirici yanlarıyla Doğu'nun kadim değerlerini aynı potada eritmektir.

Demokrasi kavramı üzerinden Batı'nın siyaset kurumunu gözlemleyen Adıvar, dini ve milliyetçi oluşumlar etrafında Doğu'nun aşağılanmasını eleştirir (Adıvar, 2014, s. 73). Bu nedenle Doğululara seciyelerine uygun şekilde milli gururlarını yükseltmeyi önerir. Kaleme aldığı bazı eserler, Türk milleti üzerinde bu etkiyi yaratma amacına dayanır. Örneğin eğitim düzeneği içerisinde milli ve tarihi kahramanların ya da Türklüğe istikamet vermiş büyük olayların anlatılmasını yararlı bulur. Çünkü sorunlar karşısında yeteneklerini göstererek çözümler üreten kahramanlar, milli mevcudiyetin dayanağıdır (Enginün, 2007, s. 428-429). Bu nedenle *Yeni Turan* romanında kurgu ve işlenen düşünceler açısından kilit noktada olan kişinin Türk tarih ve destan kahramanı Oğuz'un ismiyle anılması bilinçli bir tercih olarak düşünülebilir.

Doğu-Batı Tefrikasından Oksidentalst Terkibe *Yeni Turan*

Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılından sonra cemiyetteki siyasi ve toplumsal olaylardan mühlhem kurgulanan *Yeni Turan* romanı, 1912 yılında *Tanin* gazetesinde tefrika edilmeye başlanır. 1913'te ise Türk Ocağı'nın girişimiyle eser sahnelenmek istenir. Hamdullah Suphi ve Halide Edib'in de rol alacağı tiyatro, daha provalar esnasında sakıncalı bulunur ve Türk kadınının sahneye çıkmasına dair endişeler dile getirilir. Yine de Halide Edib sahnelenen oyun sırasında, aralarında Enver ve Talat Paşaların da bulunduğu izleyiciye karşı, Türk kadınının sahneye çıkmasını engellemek isteyenlere karşı eleştirisini dile getirir (Çalışlar, 2010, s. 110-111). Ömer Seyfettin'in "Türk milliyetperverliğinin İncil'i" (2020, s. 831) sözleriyle nitelediği roman, Türk Yurdu Kitapları arasından çıkar (Koçak & Tamer, 2008, s. 178; Ömer Seyfettin, 1913). Halide Edib'in daha çok toplum odaklı konular etrafında eserlerini kaleme aldığı bu dönemde, romanların nirengi noktası olarak "Milli Mücadele ve değersel yozlaşma" (Şahin, 2022, s. 35) izlekleri öne çıkar. Nitekim *Yeni Turan*'da da sarsıcı değişimlere tanık olunan bir zaman aralığı kurgulandığı için insani veya toplumsal kıymetlerin bozulması konu edilir.

1910'dan itibaren başta Ziya Gökalp olmak üzere Türk Ocağı muhitiyle ilişki kurması, *Türk Yurdu* dergisinde yazılar yayımlaması ve Turancılık üzerine yoğunlaşması yazarın düşüncelerini farklı bir noktaya getirir. Ziya Gökalp'in yaratıcı tesiriyle Turan düşüncesini ütöpik bir atmosferde işlediği *Yeni Turan* romanında, "Türklük bilinci, kendilik ve yeniden dirilişi gibi hususları" (Şahin, 2022, s. 35) irdeler. Halide Edib Adıvar'ın uğruna mücadele ettiği düşünceleri, toplumsal teklifleri ve çözüm olarak sunduğu değerleri kurmaca olaylar ve kişiler aracılığıyla açıklama (Uysal, 2006, s. 88) eğilimi *Yeni Turan*'da da görülür. Yazarın ismi geçen romanı 1908 yılından sonra ülke ortamında oluşan hürriyet rüzgârından etkilenerek kaleme aldığı ve savunduğu olgular üzerine bina ettiği içeriğinden anlaşılmaktadır. *Yeni Turan*, Adıvar'ın görüşleri dikkate alındığında bir "itirafname" (Beyatlı, 1997, s. 167) gibi görülmele birlikte milliyetçilikle bezeli bir ütopyadır. Her ne kadar 1912'de yazılsa da 1932 yılının Türkiye'sinin anlatıldığı romanda, yaşam-siyaset ilişkisi bağlamında II. Meşrutiyet sonrası gelişen ortam ele alınır (Şahin, 2013, s. 104). Ayrıca İttihad ve Terakki Fırkası ve muhalifleri arasındaki gerilimli ve devrin çalkantılarıyla örülü mücadele, *Yeni Turan* ve *Yeni Osmanlı* grupları üzerinden anlatılır. *Yeni Turancılar* ademimerkeziyetçi düşüncenin temsilcisiyken, *Yeni Osmanlılar* mutlak bir merkezi yapıyı savunur. Ziya

Gökalp'ın etkisiyle devrin Türk aydını arasında son derece revaçta olan ve bütün Türkleri tek sancak altında toplama ülküsü anlamına gelen Turan ideolojisinin tartışıldığı romana, yazarın “yeni” sözcüğünü kullanarak isim vermesi farklı çağrışımlar yaratmak ve özgünlük katmak arzusundan kaynaklıdır. Bunun yanı sıra “kullanılmamış; oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş, en son edinilen, düşünülmemiş, bilinmeyen, daha öncekilerden farklı olan” anlamlarını akla getiren “Yeni”yle Türkleri kültürel ve siyasi çerçevede birleştirme ideolojisi olan “Turan”ın yan yana gelerek romana isim olması, yazarın insan, toplum ve devlet sarmalında ideal olanı kurgulamaya çalıştığına işaret eder (Şahin, 2013, s. 104). Bu farklılaşma ve alışılmışın dışına çıkma girişimi, devri içerisinde değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

Adıvar için Batılı bir millet olan İngilizler, romanda geçen ve Osmanlı-Türk toplumunun durağanlıktan kurtaracak olan pek çok olguya örnek teşkil eder. Oksidentalist faydacılığın getirisi olarak emperyalist ve sömürgeci İngilizler, olumlu taraflarıyla romanda yer eder. “Yurt” kavramı dâhilinde Oğuz’un dile getirdiği aşağıdaki düşünceler, İngilizce “home” sözcüğü etrafında gelişir. Roman kişisi Oğuz’a göre medeniyetin kemâle ermiş tarafını temsil eden İngilizler “home” kelimesiyle yurt kavramının anlamını en yoğun şekilde işleyen millettir:

Düşününüz ki yurt kelimesi, yurdun ifade ettiği yalnız bir İngilizce home ile tekâmül edebiliyor. Bu yurt hissinin en mükâmil bir şekli de şimal kavimlerinde, hususıyla Anglosaksonlarda bulunur. Bugün de medeniyetin en cana yakın, en insani şeklini onlarda görmüyor muyuz (Adıvar, 2021, 62)?

İngilizler için yurt kavramı içten bir duygulanım barındıran gayet olgun bir seviyedeysen Türkler için edindiği anlam konusunda aynı şey söylenemez: “... yazık ki bugün Türk kardeşlerimizin ekseriyetinin yurdu, yurttan ziyade iki cins insanın bir zaman için oturdukları bir evden ibarettir. Bugün memlekette aynı seyyienin neticesiyle birçok bedbaht kadın olduğu gibi çok da bedbaht erkek var” (Adıvar, 2021, s. 63). Oğuz’a göre Türkler evlerini yalın mekân olarak görürken, İngilizler için ev manevi yanı da düşünüldüğünde daha kuşatıcı bir uygarlaşma unsurudur. Bu da evin milletlerin medeni vasfını kazanmadaki rolünü gösterir. Adıvar burada “Yeni Turan”ın gerçekleşmesi/muasır medeniyeti yakalamak için evden/yurttan başlanmasına dikkat çekmek ister. Salt bir mesken olmanın ötesinde ev, aile kurumunun yapılandığı ve millet olmanın başlangıcında yer alan duraktır. Oksidentalist faydacılık gereği Adıvar, Batılı deneyimi bilgi hâline dönüştürmek amacıyla romanda İngilizlerde evin ihtiva ettiği anlamı Türkler için irdeler.

Balkan savaşlarından hemen önce kaleme aldığı *Yeni Turan* romanında Adıvar, Turan düşüncesiyle hem çözümlen gösteren Osmanlı’ya bir kurtuluş önerisi sunar hem de yükselen milliyetçiliğe kendi yorumunu getirir. Romanda Turan düşüncesi ademimerkeziyetçilik ve bireysel demokrasiyle harmanlanır. Kitabın yazıldığı dönemde ademimerkeziyetçiliğe ideolojik bir boyut kazandıran Prens Sabahaddin’e göre “bütüncü, kamucu, her şeyi devletten bekleyen, kaderine razı Osmanlı toplumunun, gelişebilmesi için ferdiyetçi bir yapıya geçmesi gerekiyordu” (Mardin, 1988). Bu nedenle temel düşünce devlet işleyişini İngiliz ve Amerikan usullerinde ve yeni sınıfların girişimciliğinin önünü açacak şekilde yeniden düzenlemektir. Adıvar’ın da romanda Prens Sabahaddin etrafında gelişen bu düşüncüyü, devletteki bozulma ve dağılmaların çözümü olarak sunması ve kurgudaki ademimerkeziyetçi tutumun İngiliz usulü üzerinden örneklendirilmesi dikkate değerdir. Ayrıca Halide Edib, yıkılmakta olan İmparatorluğun ademimerkeziyetçi anlayışla toparlanabileceğini de düşünmektedir

(Şahin, 2013, s. 110; Çalışlar, 2010, s. 111-112). Turan düşüncesinin ademimerkeziyetçilikle birlikte verilmesindeki amaç, çözüm olur iddiasıyla, Batı karşısındaki istenmeyen konumdan kurtulma veya yanlış batılılaşmayı bitirme isteğidir. (Enginün, 2007, s. 125) Adivar'ın romanda getirdiği Turan yorumu özgünlük taşıırken Tanzimat'tan itibaren Türk aydını arasında yaygın olan sentezci bir tutum da içerir. Bir nevi Doğu-Batı birleşimi olarak da düşünülebilecek olan Adivar'ın oksidentalist yaklaşımı, Batı'nın terakki deneyiminin nasılı ve ne idüğü üzerine gelişir. Romandaki bu tutum aynı zamanda Batı'nın galip ve ezici konumuna karşı Doğu'nun doğrulmasına dönüktür. Bu görüşler, Batı karşısında bir çıkış noktası olarak yalnız Türkler için değil diğer Doğulu milletler için de Oğuz'un ağzından şöyle aktarılır:

Zannetmeyiniz ki ben bu yola yalnız Turan'ın çocuklarını, Türk kardeşlerimi çağırıyorum. Hayır, hepsini, Türkiye'nin bütün çocuklarını; bu toprakta, ülkede mazisini, hayatını, ecdadını ve tarihini saklayan bütün Türkiye toprağının çocuklarını; Kürtleri, Arapları, Ermenileri, Rumları, hepsini çağırıyorum. Ve hepsi için bu yolun bugün selamet yolu olduğunu iddia ediyorum. Yalnız diyorum ki, Turan'ın asıl çocuklarının, Türklerin, bu yolda öteki vatandaşlar arasında manen ve maddeten onlar kadar kuvvetli, onları ve bütün memleketi iplikleri kaçmış çorap örgüsü gibi sökülüp dağılmaktan men edebilecek kadar birbirine sıkışmış, müttehit ve muktedir olmaları lazım geleceğini iddia ediyorum ve eğer bütün bu lakırdılarında daha ziyade mensup olduğum ırka taraftar görünüyorsam biliniz ki – insanlar samimi olsalar itiraf edecekleri gibi– sevgili ırkımı kurtarmak, yaşatmak arzusuna öteki ırkların menfaat ve selametlerini mezc etmiş olmak itikadını da gönülümde ve vicdanımda taşıyorum (Adivar, 2021, s. 34-35).

Adivar'ın Batı'nın yarattığı imkânları kullanma düşüncesine dayanan oksidentalist tutumu kurguyu bütünleyen başka sahnelerde de kendini gösterir. Romanın kişilerinden Asım'ın İmam Fevzi Efendi'yle Yeni Turan binasındaki toplantı salonuna gelişi ve bu salonda yer alan dekorun betimlenmesi buna misal olarak gösterilebilir. Türk üslubunun kendini belli ettiği ortam, Batılı bir müzik aleti olan ve esasında simgeleştirilerek sunulan piyanoyu da barındırır. Batı'nın görüngüsü olan piyano, salonda Doğu'nun temsili tasviriyle birlikte yer alır. Adivar'ın oksidentalizmi siyaset ve fikir alanında olduğu gibi kültür alanında da Batı'nın imkânlarını Doğu'nun hizmetine verme isteği taşır:

İmam Fevzi Efendi'yle döndük, konferans salonuna geldik. Bu çıplak, büyük tahta sıralar dizilmiş bir yerd. Yegâne güzelliği duvarlar ve yerde tek mil tahtalar üzerine Türk sanatkarlarının işledikleri çizgilerden ibaretti. Nihayetindeki küçük sahne yumuşak iki ipek kırmızı sancaktan perdelerle açılıyor, nihayetinde yanında uzanan yeşil yapraklarla bir piyano, ortada sade, yüksek bir sahne duruyordu (Adivar, 2021, s. 27).

Yeni Turan'ın son bölümünde de Oğuz'un ağzından Yeni Turancıların kadın önderi Kaya'nın odasının görünümü "... sonra Kaya'nın odasında oturduk. İki duvarı Fransızca, Türkçe kitaplar, bir köşesinde piyanosu, alçak bir sediri, bir-iki koltuğu..." (Adivar, 2021, s. 132) sözleriyle verilir. Batılı sanatın bir ögesi olarak piyanonun yanı sıra Fransızca kitaplar da sahnede yer alır. Bu nesnelere, simgesel değerleriyle romanda yer alan oksidentalist yansımalarıdır. Eşyalar kullanıcılarının bilinçlerine dair ipuçları taşır. Doğu'ya has bir ev eşyası olan sedirle aynı odada kendine yer bulan piyano, okura Adivar'ın Doğu ve Batı göstergelerini/yansıtıcılarını oksidentalist bakış açısıyla nasıl kardığını gösterir.

Romanda idealleştirilen kişilerden olan Oğuz'un ismini Türklerin bilinen ilk atalarından alması da tesadüf değildir. Bu, Adivar'ın oksidentalizm anlayışının

Doğu'ya/Türklüğe dönük tarihi bir aksinin de olduğunu gösterir. Gökalp'in etkisinin yansımaları olarak düşünülebilecek (Önertoy, 1964) Türklerin İslam öncesi tarihinde gönderme yapan Adıvar, tarihte devamlılığı inkâr etmediği gibi Doğu'nun Batı ile karşılıklı etkileşimine de itiraz etmez. Ayrıca romanda Oğuz'un ölümünden sonra yerine varis olarak Ertuğrul'u göstermesinin dahi, bu minvalde sembolik seçim olduğu düşünülebilir. Yine roman anlatıcısı Asım'ın gözünden Oğuz'un betimlenişi Adıvar'ın oksidentalizminin tarihi yanını kanıtlar niteliktedir: "Bunda, bu sade ve kuvvetli adamda Atıllaların, Cengizlerin, ta ilk Türklerin en iptidai, sert, ciddi tabiat ve hüviyetlerinin son derece-i tekamülünü bulmuş bir timsalini, gayesine ermiş, şekli-katyesini almış bir Türk emelini görüyorum zannettim" (Adıvar, 2021, s. 33). Asım, Oğuz'un bu cesametli ve kadim tarihin yapıcılarını çağrıştıran görünüşünden etkilenir ve kendini Yeni Osmanlılar'dan çok evvele Turan'a ait hisseder. Tarih ve kahramanları, Adıvar'ın oksidentalizminde Batı'nın yanında yer alan bir başvuru kaynağıdır. Evvelin yüceliği ve başarılı deneyimleri şimdi için kılavuzluk edebilir. Adıvar da bu gerçeğe binaen Batı'nın edindiği konuma erişmek için Doğu'nun/Türklerin azametli günlerini akla getirir. Burada nesne olmaktan özne olmaya doğru yol bulmak, yalnız Doğu'yu nesneleştiren Batı'nın varoluşu, deneyimi ve yetenekleri üzerinden yapılmaz, nesne görülenin kendi dünyasının öznesi olduğu geçmişi de odağa koyulur ve seçeneklerden biri olur. Bu, Adıvar'ın, Batı'nın bilgi hâlinde kullanılabilir olmasının yanında Doğu'nun da değerleriyle yer almasını içeren oksidentalizmidir.

Adıvar, kendi yorumu etrafında ortaya koyduğu Turan idealiyle, Türklerin ademimerkeziyetçi ve bireysel özgürlükleri önemseyen bir federasyon olarak yönetilmesini önerir. Ancak böyle yaparak Batı'nın üzerlerine doğrulttuğu bakışlardan sıyrılarak, Türk milletinin eski izzetli günlerine dönülebilir. Bunun aksinin gerçekleşmesi ise milletin geleceği için kötü sonuçlar doğuracaktır. Romanda Osmanlı'nın Türk dışı unsurlarının Batılı emperyalist emellere kurban giderek, isyan edeceği ve sonra da Batılıların eline düşeceği vurgulanır:

O halde? O halde büyük Arabistan ve elinde kalan adalarıyla asil Türk halifesi altında toplanan meşruti bir federasyon yapmaya hazırlanmalı! Ve ancak bu federasyon bizi Avrupa'nın açık gözlerinden kurtaracak, bazı kardeşlerimizi ana toprağıyla küçük bir ihtilaf, hükümetine karşı küçük bir isyan neticesinde yabancı hükümetlerin pençesine düşmekten koruyacak (Adıvar, 2021, s. 43).

Fakat Yeni Turancıların "gayr-i Türkler" in de devletin kurucusu olan ekseriyetle birlikte hareket etmesini sağlaması için sadece Türk milliyetçiliği yeterli değildir. Burada Adıvar'ın İngilizler hakkındaki çalışmaları sonucunda oksidentalist bir veri olarak ileri sürdüğü ademimerkeziyetçilik cezbedici olmaktadır. Böylece "Türk milliyetperverliği sınırlarına dokunmakla beraber ademimerkeziyet fikrini pek hoş bulan gayrimüslim ve gayr-i Türkler de Yeni Turan tarafına" (Adıvar, 2021, s. 72) geçebilir. Adıvar için Batılı birikim bu anlamda çözüm içermektedir. Türkler de bu ilkeler bütünü Batı'yı yerinde değerlendirdiği takdirde edinebilir. Oksidentalizmin bu nitelik veya nicelik belirleyici eylemselliği, Adıvar tarafından benimsenmiştir. Onun amacı Batı'nın kazanımı olan yararlılığı, Türklerin de özgün bir tarzda kullanabilmesidir.

Avrupalı milletler için milli egemenlik konusu çoktan aşılmış, yoluna konulmuş durumdayken Osmanlı'da tartışılan bir durumdur. Romanda, devletin geleceği için önemli bir nokta olduğu vurgulanan bu durum, Batılı milletlerle kıyaslanır: "Hâkimiyet-i milliye o zaman, evet Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da ve her yerde kabil fakat Türkiye'de müşkül" (Adıvar, 2021, 39). Adıvar, Batılılar için mümkün olanı Türkler için

de ister. Türklerin kaderini tayin edebilme yetisi vardır ve bunu Batılılar gibi kullanmak hakkına sahiptir. Batı, bu deneyim açısından gözlemlenecek konumdur. Odağına Batı demokrasisini alan Adivar, onların deneyimlerine dikkat çekmek için kurguda yer verir. Çünkü Osmanlı Türkleri de temeddün etme gayreti içindedir. Fakat bir imparatorluk olmak ve farklı milletleri egemenliğinde toplamak bu konuda bazı zorluklar meydana getirir. “Bundan Rum, Bulgar, Türk, Arap, Arnavut, hepsi başka başka mana anlıyor: Rumların bir kısmı Yunanistan’a iltihak, ...” dileğindedir (Adivar, 2021, s. 39). O nedenle salt Batı deneyimi bu konuda yeterli olmaz, Türkler özgün bir yol bulmak ve kendi hikâyelerini yazmak zorundadır.

Romanda, Batılıların oryantalist bir tavırla Doğululara karşı ürettiği İslamiyet’in ilerlemeye engel olduğu görüşü de eleştirilir. Adivar, burada Batılıların bu görüşlerinin hilafında düşüncelere sahiptir. Ona göre medeniyetin esası aile müessesesi, kadınların toplumdaki etkin konumu ve kurumların teşekkülüdür ve bunların hiçbirine İslam engel teşkil etmez:

Bugün bizim yüzümüze medeni Avrupa’nın fırlattığı en büyük darde-i maneviye nedir? İslamiyet medeniyetle itilaf edemez, iddiası değil mi? Ve bunu bize birer birer munkariz olup giden diğer Müslüman memleketlerini ve bizim de Avrupa’daki muvaffakiyetsizliklerimizi göstererek ispata çalışıyorlar, işte maddi deliller, diyorlar, değil mi? Biz de ona hayır diyeceğiz. Medeniyet aile ocağının kutsiyetini metanetini, kadınların cemiyetteki mevki-i muhteremini ve müessesât-ı medeniye kabul değil mi! Peki! İşte yanı başımızda ocağımızın asıl bekçileri, anaları, bütün hayat ve mesaimizin arkadaşları, kadınlarımız, işte mektep ve hastanelerimiz, işte yollar ve fabrikalarımız, işte bütün ihtiyacat-ı medeniye ve içtimaiye ve ilmiyesini temin eden ulema, mütefennin, sanatkâr, mühendis, makinist, tüccar, her şey, her şeyimiz... Bunları yapmaya görüyorsunuz ya İslamiyet hiç mâni olmadı (Adivar, 2021, s. 43-44).

Görüldüğü gibi Adivar oksidentalizmi Batı’yı şüphesiz kabulden ibaret değildir. O, Türk milletinin varlık dayanaklarından olan İslam’a yapılan haksız ithamları tasdik etmez. Bilakis bu suçlamaların aksini ispata girişir. Çünkü Batı, uygarlık deneyimi açısından bakışları üzerine çekse de, nesneleştirmek istediği milletlere değersizleştirici roller biçer. Bunun farkında olan Adivar, bu anlamda teslimiyetçiliği reddeder ve Batı’yı bilgi sahası olmakla sınırlar. Tanzimat’tan beri birçok kez muhatap olunan oryantalist düşünceler, İslam dinini gelişmenin önünde engel olarak göstermeye çalışır. Bu yaklaşıma karşı birçok Türk aydını fikir beyan eder. Adivar da, *Yeni Turan*’ın kurgusu içerisinde, Ziya Paşa’nın “İslam imiş devlete pâ-bend-i terakki / Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı.” (Göçgün, 1987, s. 215) dizelerinde de görülen dönemin güncel tartışma konularına katılır.

Roman kişisi Asım, Osmanlı İmparatorluğu’nun düştüğü dar boğazdan kurtulma çabası istenen sonucu vermezse tutulacak yolu, Amerika’daki benzer ayrılıkçı hareketlerin mukadderatı üzerinden şu ifadelerle gösterir:

Nasıl Amerika’da cenup şimalden ayrılmak istediği zaman silahla, topla yola getirildi ve bugün birbirinden kopmaz bir Amerikalılık vasıtasıyla merbut cemahir-i müttefika birbirine örüldüyse biz de bu muhtelif akvamı bu büyük imparatorluğun istiklal ve saadetine, kendi menfaat ve istiklalleri yolunda birbirine örnek için, hiç yolumuzdan inhiraf etmeyeceğiz (Adivar, 2021, s. 85).

İmparatorluğun dağılma/parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olması, bir takım siyasi ve fikri çabaları göstermeyi mecbur kılar. Zira Amerikalılık nasıl bir yöntemle tasarlanmışsa imparatorluğun unsurları arasında da benzer bir bütünleştirme sağlanabilir.

Bu son tercih olmakla birlikte zor kullanma içerecektir. Adıvar'ın oksidentalizmi, her ne kadar Amerika'ya eleştiriler getirirse de, uygulama alanı olarak gördüğü Batı'dan teorik bilgiyi edinmeyi ve Doğu/Türkler için onu pratikleştirmeyi önerir. Yazarın bu eğilimi romanın bahsi geçen kısmında da açık şekilde görülür.

Asım'ın amcası Hamdi Paşa, Türklüğü ululaştırın ve ademimerkeziyet düşüncesini kurtuluş reçetesi olarak ileri süren Yeni Turancılığa muhalefet ederken, Osmanlı'nın türlü milletlerden teşekkül etmesine benzer bir durumun Amerika'da da var olduğunu dile getirir:

Amerika'da hangi İngiliz, Amerika'yı teşkil eden İtalyan, İspanyol vesair kavimlere karşı İngiliz unsuru diye bir davada bulunmuştur? Bugün ne Anglosakson ne Latin olmayan bir Amerika hükümeti ve Amerika milleti hususi milliyetlerin mahviyla umumi bir millet altında bir Amerika milleti yapmış değil midir (Adıvar, 2021, s. 93)?

Amerika Yeni Turan muhalifi olan Yeni Osmanlılar için de Batı'nın temsilcisi, değerleri ve kazanımlarının yansıtıcısı olarak algılanmaktadır. Böyle olduğu için Yeni Turancılara karşı çıkışını seslendiren Hamdi Paşa da Amerika'nın milletleşme tecrübesini hatırlatır. Ona göre hâkim unsurun veya bir unsurun sivrilmesi Osmanlılık adına uygun değildir. Amerikalılıkta olduğu gibi Osmanlılık için de Türkler dâhil tüm milletlerin sinmesi ve karışması elzemdir. Burada da yazarın Batı hakkında edindiği bilgi sezilmektedir. Yine Batı'nın temsilcisi olan Amerika izlenecek yolun başında durmaktadır.

Sonuç

Türkçede batıcılık/garbiyatçılık olarak karşılık bulan oksidentalizm, Doğuların Batı'yı bir çeşit çalışma alanına dönüştürmesi şeklinde yorumlanabilir. Batı'yı Doğu'ya açma, Batı'ya düşmanlık besleme ya da Batı'dan faydalanma gibi farklı eğilimlere de dayanan oksidentalizmin tanımlanma süreci devam etmektedir. Türk edebiyatının akışı içerisinde hikâye, tiyatro, hatıra, inceleme ve romanlarıyla yer bulan Halide Edib Adıvar, Batılı okullarda eğitim görmüş, dönem dönem İngiltere gibi Batı ülkelerinde bulunmuş ve Batı'nın emperyalist emellerinin şahidi olmuştur. *Yeni Turan* romanı düşünceler, kişiler, mekân ve nesnelere bakımından oksidentalist yorumlar veya tutumlar içerir ve oksidentalist bir söylem bütünü sunar. Halide Edib'in bu romanında, evvelen beri Türk aydınlarının da Batı'ya karşı yaklaşım biçimini şekillendiren ve Türklerin çağdaşlaşma sorununa çözüm olarak ileri sürülen Doğu-Batı sentezine/terkibine/bireşimine yakın olduğu gözlenir. *Yeni Turan*'da kişilerin ağzından dile getirilen ve gayet özgün bir yorum barındıran Türkçülük/Turancılık düşüncesi ademimerkeziyetçilikle harmanlanır. Özellikle bazı olgular çerçevesinde Anglosakson/İngiliz medeniyetinin örnek gösterilmesi de Adıvar'ın oksidentalist yaklaşımını somutlar. Fakat romanın kurgusu içerisinde Türk değerleri de göz ardı edilmez ve medeniyet kavramıyla uyumlu takdim edilir. Çünkü Adıvar'ın oksidentalizminde Batı mücadele edilecek düşmandan çok bir araştırma, karşılaştırma ve bilgi edinme alanıdır. O, Doğu ve Batı arasındaki tefrika üzerinden düşünce üretmek yerine iki medeni cephe arasında terkip oluşturmak ve bir denge kurmak niyetindedir. Türklerin medeni hasletlerini kemâle erdirmesi, çağdaşlığı yakalaması, özneleşerek kendi dünyalarını kurması, siyaset, eğitim, ekonomi ve toplumsal hayat açılarından yenileşme yaşaması düşüncelerinin gereklilik olarak ve harmanlanarak vurgulandığı *Yeni Turan*'da Batı'nın sandığının aksine İslamiyet'in ilerleme/gelişme çabasına muhalefet içermediğine de değinilir. Adıvar'a göre Batı'nın oryantalist ve emperyalist emellerinden kurtulmak, onu Doğu için bir imkân sahası

olarak açmaktan geçer. Bu minvalde roman inkıraz yaşan Osmanlı İmparatorluğu için bir kurtuluş reçetesi olma hüviyeti de taşımaktadır.

Kaynakça

- [Beyatlı] Yahya Kemal. (1997). *Edebiyâta dair*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Adivar, H. E. (1930). *Turkey faces west: A Turkish view of recent changes and their origin*. New Haven: Yale University Press.
- Adivar, H. E. (1943, 10 Haziran). Bir İngiliz profesörünün dedikleri. *Akşam*, Nu: 8849.
- Adivar, H. E. (1945, 16 Ağustos). Atom devrine girerken: hürriyete dair 2. *Akşam*, Nu: 9638.
- Adivar, H. E. (2009). *Türkiye’de şark-garp ve Amerikan tesirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adivar, H. E. (2014). *Hindistan’a dair*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adivar, H. E. (2017). Bayrak insan. F. Hepçilingirler (Yay. haz.). *Halka Doğru-Büyük Mecmua (1919) ve Yedigün (1936-1939) Yazıları* içinde (s. 348-353). İstanbul: Can Yayınları.
- Adivar, H. E. (2021). *Yeni Turan*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı: Garbiyatçılık ve politik öznelik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arlı, A. (2014). *Oryantalizm oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Buruma, I. & Avashai M. (2009). *Garbiyatçılık: Düşmanlarının gözünden batı* (G. Turan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib biyografisine sığmayan kadın*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çaycı, A. (2015). *Oryantalizm, oksidentalizm ve sanat*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Enginün, İ. (1988). Adivar, Halide Edip. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adivar-halide-edip>
- Enginün, İ. (2007). *Halide Edib Adivar’ın eserlerinde doğu ve batı meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göçgün Ö. (1987). *Ziya Paşa’nın hayatı, eserleri, edebi şahsiyeti ve bütün şiirleri*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hanefi, H. (2007). Oryantalizmden oksidentalizme. L. Sunar, (Ed.). *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu Kitabı* (H. Çopur, Çev.) içinde (s. 79-90). İstanbul: İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları.
- Koçak, B. & Tamer, A. (2008). II. Meşrutiyet döneminde iki milliyetçi kadın. *Doğu Batı*, 45, 173-193.
- Koçyiğit, D. (2017). Batı’yı kurgulamak - Doğu’yu sunmak, Doğu’yu kurgulamak - Batı’yı sunmak: Oksidentalizm’de ben ve öteki, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57(57), 133- 160.
- Mardin, Ş. (1988). Adem-i merkezîyet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adem-i-merkeziet>
- Metin, A. (2013). *Oksidentalizm: İki doğu iki batı*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ömer Seyfettin (2020). İnkılaplarda kadın. N. H. Polat (Yay. haz.). *Bütün nesirleri (Fıkralar, makaleler, mektuplar ve çeviriler)* içinde (s. 830-832). Ankara: TDK Yayınları.
- Önertoy, O. (1964). Halide Edib’in Yeni Turan’ı ve Ziya Gökalp. *Türkoloji Dergisi*, 1, 251-258.
- Parla, J. (2018). *Babalar ve oğullar: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, E. (2013). *Şarkiyatçılık-Batı’nın şark anlayışları* (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, Edward W. (2016). *Kültür ve emperyalizm* (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Hill Yayınları.
- Savaş, K. (2021). *Yankısını yitiren ses-Ahmet Mithat’ta oksidentalist bakış*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Saygın, A. (2015). *20. yüzyıl Türk düşüncesinde garbiyatçılık (Oksidentalizm) üzerine bir inceleme*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, V. (2013). Halide Edip Adivar’ın ‘Yeni Turan’ romanını yeniden anlam(landırm)a. *Erdem Dergisi*, 64, 103-122.
- Şahin, V. (2022). *Bilge kadının aynadaki yüzü Halide Edip Adivar’ın romanlarında yapı ve izlek*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uysal, Z. (2006). Bir toplum projesinin peşinde Halide Edip Adivar. *Doğu Batı*, 35, 87-109.

